

ERNEST BERNEA

TIMPUL LA ȚĂRANUL ROMÂN

TIMPUL LA ȚĂRANUL ROMÂN

DE ACELAŞ:

CARTEA CĂPITANILOR — Horia, Tudor, Iancu.

GÂND ŞI CÂNTEC — poesii.

PAŞI ÎN SINGURĂTATE — poeme în proză.

CTITORII — politică.

PRELUDII — esseuri.

LA TIPAR:

ÎNDEMN LA SIMPLITATE — mărturisiri pentru un om nou.

ÎN PREGĂTIRE:

CIVILIZAŢIA ROMÂNĂ SĂTEASCĂ — o introducere.

SETEA DE ABSOLUT — încercare de filosofie morală.

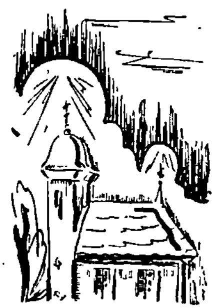
Tip. „Bucovina" I. E. Toroutiu, Bucureşti.

RÂNDUIALA

ERNEST BERNEA

TIMPUL
LA
ȚĂRANUL ROMÂN

CONTRIBUȚIE LA PROBLEMA
TIMPULUI ÎN RELIGIE ȘI MAGIE

ȘTIINȚĂ ȘI FILOSOFIE

Coperta de GEO ZLOTESCU
Vignete de R. RYBICZKA

Lui ION I. IONICĂ

frățesc omagiu.

CUVÂNT ÎNAINTE

Lucrarea de față vrea să fie o contribuție la una din problemele cele mai desbătute în știința și filozofia contemporană, problema timpului. Nu este intenția noastră de a da un răspuns definitiv în această chestiune; cercetarea de față este mult mai modestă. Așa după cum afirmă însăși subtitlul lucrării e vorba numai de o contribuție la problema timpului și anume a timpului legat de viața religioasă și magică, așa cum îl găsim la țăranul român.

Deaceea nu năzuim să aflăm aci care este esența timpului în general, care îi este natura intimă. In rândurile ce urmează e vorba mai mult de o cercetare cu caracter științific întemeată pe observație directă; e vorba de o descriere a fenomenului timp așa cum ni-l înfățișează satul românesc tradițional. Noi nu voim aci să dăm o explicație definitivă și nici să încercăm o teorie despre timp, o filozofie a timpului. Interpretăm materialul concret fără să părăsim punctul de vedere al unei expuneri obiective. Dacă descrierea fenomenului concret și dacă analiza ce îi urmează vor putea să aibă consecințe în discipline pe care nu le-am vizat și va aduce totodată o cât de mică contribuție la deslușirea problemei timpului în general, nu vom putea fi decât mulțumiți.

Pentru o dreaptă judecare a lucrării e necesar să dăm şi alte lămuriri; în primul rând asupra punctului de vedere păstrat în cercetarea faptelor iar în al doilea rând asupra planului expunerii de faţă.

Timpul la ţăranul român poate fi privit din două puncte de vedere: timpul ca fenomen pozitiv, fenomen legat de ştiinţa pozitivă populară (pentru că există şi o astfel de ştiinţă în înţeles de cunoştiinţă pozitivă) inseparabil de observarea obiectivă a cerului şi timpul fenomen mistic, fenomen legat de credinţe şi obiceiuri, inseparabil de observare strictă a rânduelilor colective magico-religioase. Al doilea este punctul de vedere ce ni l'am însuşit.

Ceea ce ne interesează pe noi nu este cum socoteşte şi cum denumeşte ţăranul român timpul şi unităţile lui, ci ne interesează ce este timpul pentru el, ce înseamnă acest fenomen atât de prezent în viaţa sa. Pentru a putea face această cercetare a trebuit să mergem acolo unde puteam găsi datele necesare, adică conştiinţa omului, viaţa sa interioară. Cercetarea noastră merge către cunoaşterea mecanismului de gândire al ţăranului, către elementele intelectuale şi emoţionale care stau la temelia timpului aşa cum trăieşte şi îl exprimă în deosebite forme satul românesc.

Pentru acest motiv materialul de mitologie şi practici religioase nu a fost decât arareori citat ca exemplu, ca o mărturie obiectivă din care putem scoate şi prin care putem afirma un caracter al timpului.

Privitor la planul lucrării avem de dat următoarea lămurire: lucrarea, în afară de o introducere scurtă şi de o încheere, este alcătuită din două părţi. In prima parte am în-

cercat să facem pe cât ne-a fost posibil mai strânsă o descriere a fenomenului timp aşa cum se înfăţişează el în viaţa spirituală a ţăranului, aşa cum se prezintă obiectivat în formele şi expresiile fireşti ale satului. In partea a doua am încercat să pătrundem mai adânc; mai adânc dacă analizăm pe un pln abstract despicând realitatea după unele libertăţi ale minţii noastre poate să însemne o mai preţioasă contribuţie la rezolvareap roblemei decât prezentarea concretă şi vie a fenomenului aşa cum am făcut în prima parte. In partea a doua deci am încercat să prindem câteva din esenţialele trăsături ale timpului la ţăranul român, adică sensul şi caracterele proprii ale acestui fenomen.

Notăm aci că lucrarea noastră cuprinde rezultatul unor cercetări de aproape zece ani în deosebitele regiuni ale ţării, aşa cum sunt: Orheiul, Dobrogea de nord, Câmpia Brăilei, Valea Trotuşului, Valea Moldovei, Valea Jiului, Ţara Oltului, Ţara Bârsei etc. Studiul Calendarul în satul Cornova publicat în anul 1932, în „Arhiva pentru ştiinţa şi reforma socială", a însemnat începutul acestei lucrări.

Materialul documentar cules nu a fost redat brut ci interpretat. Nu am făcut cu acest prilej nici expunerea teoriilor diverşilor filosofi şi cercetători, trecuţi sau contemporani. Am evitat voit aceste lucruri pentrucă nu avem cultul „faptului în sine" şi nici ştiinţa populată de nume proprii şi citate. Aceste merite la lăsăm în seama altora.

E. B.

20 Maiu 1940.

INTRODUCERE

INTRODUCERE

1. Satul şi problema timpului. — 2. Timpul nostru şi timpul ţăranului.

1. Satul românesc şi-a păstrat până în vremea noastră un caracter străvechi. El este atât de deosebit de oraşe încât am putea spune că alcătuieşte o lume a sa, o lume cu forme şi sensuri proprii. Satul românesc reprezintă încă, între altele, o adevărată comunitate de viaţă spirituală, aşa cum deseori pot fi găsite în regiunile de munte.

Chipul în care gândeşte, simte, acţionează ţăranul român este legat de o filozofie populară şi de o seamă de forme de viaţă tradiţională. Mentalitatea generală a satului, sub semnul tradiţiei, este închegată şi organică. Ceea ce o poate defini dela început este caracterul său mistic. Activitatea magică şi religioasă stăpâneşte până în cele mai intime cute sufletul ţăranului român colorând în acest fel toate celelalte activităţi, toate expresiunile comunităţii de viaţă a satului.

Chiar acolo unde, din cauze pe care nu e locul să le lămurim aici, civilizaţia română sătească tinde să-şi piardă caracterele specifice coborând în masa unei lumi nu bine definite, mentalitatea generală a satului stăruie şi funcţionează sub

semnul tradiţiei puternice în deosebi prin prezenţa activităţii magico-religioase. Innoirile în cele mai dese cazuri au fost superficiale fără prea mare însemnătate pentru ființa interioară a omului; omul în marile sale probleme a putut rămâne nezdruncinat chiar dacă unele forme s'au schimbat.

Una din cele mai interesante probleme ridicate de viaţa satului românesc este aceea a timpului. Felul deosebit şi ciudat în care apare minţii noastre, intensitatea acestui fenomen, a ridicat probleme nu numai cercetătorilor mânaţi de curiozitate ştiinţifică dar şi conducătorilor politici care cu ani, în urmă, hotărîndu-se o reformă, au fost surprinşi de rezultatele cu totul neaşteptate ce li-a dat această reformă destrămând unitatea spirituală a satului.

Surprinderea vine de acolo că aceşti oameni privind timpul prin mentalitatea lor, formată la şcoala ştiinţelor materiei, au lucrat asupra unei realităţi necunoscute: aceea a sufletului ţăranului român.

Timpul la ţăranul român este altceva decât ceea ce credem noi obişnuit despre acest fenomen; el este aci un produs al unui anume fel de viaţă caracteristică satului. Aşa că numai pornind dela această realitate concretă ajungem să înţelegem fenomenul şi să ne rezolvăm problema.

Privit în legătură cu viaţa spirituală a satului românesc timpul nu mai apare anormal şi ciudat ci organic plin de sens şi firesc.

Sforţarea noastră va porni dela această poziţie în faţa problemei. Observaţia directă făcută pe teren, atitudinea necesară ce ne-au impus-o faptele obiective, ne-a îngăduit un pas pe calea înţelegerii lucrurilor. Pentru noi timpul la ţăranul român, fragment smuls de mintea noastră din viaţa

satului, a devenit „o problemă". Materialul de care dispunem ne-a îngăduit să pornim la această cercetare şi ne-a dat un sâmbure de încredere asupra rezultatelor ce încercăm să le obţinem.

Dată fiind subtilitatea problemei, subtilitate izvorîtă din natură fluidă, vie şi oarecum ascunsă a fenomenului timp, ne dăm seama din capul locului că nu ne este uşoară sarcina când pornim să cercetăm un atare fenomen.

2. Felul cum îşi reprezintă ţăranul român vremea pare să fie deosebit faţă de noţiunea corespunzătoare cu care lucrăm noi. Desfăşurarea evenimentelor, a vieţii omului şi a tuturor actelor sale zilnice se produc în timp dar în alte condiţii şi în alte semnificaţii decât acelea pe care le cunoaştem obişnuit.

Ţăranul priveşte cerul, socoteşte şi el cum merge timpul, are ca şi noi calcule şi totuşi priveşte timpul într'un alt chip. Intre timpul său şi al nostru există o deosebire de natură, de sens. Nu este vorba numai de alte raporturi ci şi de alte elemente intrate în compoziţie. De aceea putem afirma că între timpul aşa cum îl trăeşte ţăranul român şi timpul pozitiv fizico-matematic este o deosebire de natură.

In genere omul oraşelor noastre instruit şi crescut în şcoala ştiinţelor pozitive, adică ale materiei, are despre timp o concepţie fizică — timpul mărime infinită, continuă şi reversibilă, mărime alcătuită din părţi egale omogene şi succesive, ceea ce înseamnă pe scurt: o concepţie abstractă şi cantitativă a timpului.

Ţăranul român pare să nu cunoască un astfel de timp. Natura, însuşirile şi rostul timpului sunt altele decât cele de mai sus; ele se desprind dintr'o altă concepţie de viaţă. Chiar dacă poate fi vorba de o cunoaştere pozitivă a vremii,

chiar dacă există o astronomie populară, timpul țăranului român este un fenomen care depășește toate acestea și totodată le cuprinde;. natura sa se exprimă prin însușiri specifice. Acest timp nu este liniar, fără chip și monoton ca timpul matematic, ci dimpotrivă este organic, cu înfățișări variate și muzical.

Timpul care stă la temelia organizării vieții obștești a satului, în care se desfășoară toate activitățile, ritmează și dă sens faptei și cugetului țăranului român. Timpul care stă la temelia calendarului său purcede din locuri tainice, are puteri și înțelesuri necuprinse.

Omul satului românesc își trece viața într'un timp deosebit ca natură de acela pe care noi îl socotim timp normal; țăranul gândește, lucrează și simte timpul într'un ritm și într'un sens aparte care îl duc la o reprezentare concretă și calitativă a perioadelor, a momentelor care vin, se duc, revin în altfel și curg mereu cu înțelesuri proprii. Este aci o varietate și o bogăție de coloare greu de prins de cei ce trăesc în dimensiunea timpului matematic.

PARTEA I

TIMPUL ORIZONT DE VIAȚĂ

1. Ce înseamnă a fi în timp. — 2. Veac și timp istoric. — 3. Veac și eternitate. — 4. Inceputul și sfârșitul.

1. Țăranul român nu are o noțiune precisă a timpului. El știe și mai ales simte, că făptura sa există în timp, știe că s'a născut la o dată oarecare, că trăește în prezent și că zilele ce urmează îl poartă pas cu pas către un viitor încheiat în moarte. Același lucru îl vede și împrejurul său: cursul nestăpânit al vieții oamenilor, animalelor și plantelor, schimbarea necontenită a feții lucrurilor. Tot ceea ce se desvălue omului în feluri atât de deosebite, tot ceea ce este făptură are un început și un sfârșit, este adică trecător.

Marea trecere este sentimentul profund al existenții sale. Fie că vorbește despre roadele unui pom, fie că vorbește despre tinerețea unei fete sau despre moartea cuiva, țăranul întrebuințează aceeași expresie: „s'a trecut", pentru el a trăi în lumea aceasta înseamnă a fi în timp; a fi în timp înseamnă a fi trecător.

Țăranul român știe lucrul acesta, îl experimentează zilnic dar printr'o orientare rodnică a spiritului său izbutește să

învingă efemerul, să învingă clipa trecătoare, să învingă timpul. Calea acestui rezultat şi cum apare timpul în filozofia populară este ceea ce vom încerca să arătăm în acest capitol.

A fi în timp, pentru ţăranul român, nu înseamnă a fi pur şi simplu ci înseamnă a fi aici, în lumea aceasta. Timpul îşi are izvoarele şi se manifestă în ea. Omul este trecător din sentimentul mergerii lui către moarte. Dacă această stare nu îi împovărează sufletul vine din faptul că o priveşte ca pe o stare omenească naturală, ca pe o stare a firii sale. Dacă cerul se schimbă, stelele cad, soarele se împuţinează, de ce omul ar sta pe loc? Nimic nu îndreptăţeşte să dorească o permanenţă aci. Dimpotrivă, rămânerea sa nesfârşită în viaţa aceasta, adică în timp, este socotită de ţăran ca un blestem. „Nu-l mai iartă Dumnezeu" este o expresie obişnuită în legătură cu bătrânii care trec peste limita obişnuită a vârstei. Deseori apare şi un ritual pentru săvârşirea celor ce trăesc prea mult.

Ceea ce dă sens şi putere vieţii ţăranului este trăirea sa în timp şi depăşirea lui totodată. Fiece gând, fiece act legat de fiinţa şi soarta de om este îndreptat către împlinirea acestei soarte. Existenţa omului în timp are două feţe: aceea a clipei şi aceea a eternului; una cu cealaltă nedespărţite. Amândouă îi sunt date. Marea trecere duce la permanenţă. Desigur pe anume căi şi cu o anume sforţare; într'un anume sens şi cu o anume tărie.

Ţăranul român, din locul din care este el aşezat, răspunde consecvent cu atitudinea sa la câştigarea, respectarea şi învingerea timpului.

Pentru a înţelege mai bine ce înseamnă pentru el a fi în

timp este bine să încercăm a ne da seama ce înseamnă a fi în veac, spre deosebire de ce înseamnă a fi în eternitate, şi care e raportul lor real în viaţa spirituală a ţăranului român.

2. Timpul privit sub unghiul acesta al curgerii neîncetate, timpul care se determină prin fapte, prin evenimente şi în care îşi trece omul viaţa lui de toate zilele, este numit de ţăranul nostru veac. Tot ceea ce alcătueşte lumea aceasta de întâmplări, desfăşurarea de energie, gând şi faptă omenească, tot ceea ce se desfăşoară în cadrul şi ritmul lumii acesteia se întâmplă în veac.

Timpul ca durată obiectivă, legat de soarta omului aci, este ceea ce numeşte el veac. Timpul veac poate fi apropiat de ceea ce numim noi timp istoric; spunem poate fi apropiat, pentrucă este asemănător fără să fie identic şi nici măcar echivalent.

Veacul este apropiat de timpul istoric dar este mai mult de cât el, am putea spune chiar, în altfel decât el. Deşi priveşte desfăşurarea faptelor obiective, evenimentele legate de viaţa omului şi a omenirii în general, veacul are o notă de misticism, nu un caracter pozitiv ca timpul istoric. Veacul apare nu în sine ca timpul istoric, ci ca o contra-faţă a unei alte existenţe. Deşi amândouă obiective, sensul lor este deosebit; unul priveşte în altă parte decât celălalt.

Ce vrem să spunem cu acesta? Timpul istoric este durata măsurată cu fapte puncte de reper, măsurată cu evenimente. Veacul este tot timp istoric dar în alt fel. Ţăranul Român când spune că lucrurile şi oamenii sunt în veac spune că sunt trecătoare şi eterne totodată; trecătoare ca fenomene şi eterne ca sens. Adică, sunt în timp dar sunt şi dincolo de timp printr'o participare mistică la eternitate.

Istoria se intensifică astfel, capătă un sens mai bogat, altul decât acela al cronologiei ştiinţifice. Timpul istoric ştiinţific este lipsit de viaţă, linie dreaptă sau frântă însemnată din loc în loc cu date. Timpul istoric veac este concret, abundent, organic. Ţăranul Român nu cunoaşte pe cel dintâi şi-l trăeşte intens pe cel al doilea.

Intre timpul istoric veac şi cel istoric ştiinţific mai este o deosebire capitală. Timpul istoric priveşte numai trecutul, ceea ce s'a întâmplat, ceea ce s'a consumat până în prezent. Veacul are un cuprins mult mai mare; el are în limitele sale atât trecutul cât şi viitorul; adică, atât ceea ce s'a întâmplat cât şi ceea ce va veni de aci încolo. Veacul este pentru ţăranul Român timpul de aci, din lumea aceasta, de când este ea şi cât va dura ea. Veacul este timpul întreg.

3. Să vedem acum ce înseamnă pentru el a trăi în timp şi în eternitate totodată.

Timpul este recunoscut ca o realitate obiectivă. Intrucât omul trăeşte în veac, întrucât trăeşte în lumea aceasta, într'atât este în timp. Dar timpul ca existenţă este legat de o existenţă extratemporală. Ţăranul român are conştiinţa sălăşluirii sale în timp dar fapta sa ca şi sensul întregii sale vieţi se desfăşoară în raport cu ceva care nu mai cunoaşte această dimensiune atât de sensibilă nouă aci. El ştie că există în veac, că este deci subordonat timpului, dar ştie tot atât de bine să se poată elibera de jugul acesta, că poate câştiga pas asupra curgerii vremii, că poate învinge timpul. Ţăranul vede în timp o realitate care se consumă în alta superioară. Pentru el a fi în timp înseamnă a trăi într'un prezent continuu îmbogăţit de contactul cu lucrurile neschimbătoare; timpul îl duce în chip firesc dincolo de trecător, adică

în eternitate. Tristeţii curgerii tuturor lucrurilor el îi aduce o reparaţie: aceea că marea trecere este un proces firesc al permanenţii.

Omul trăeşte la limita între timp şi eternitate, având însuşiri legate de ambele feţe ale existenţii. Omul trăeşte în timp, se naşte, luptă, crează, se împlineşte. Omul nu poate exista fără timp dar nici numai în el. Fiinţa interioară a ţăranului este astfel alcătuită încât poate lupta împotriva timpului adică a ceea ce este trecător. Printr'un act de mare intensitate interioară el izbuteşte să frângă clipa trecătoare, sau mai bine zis să o încarce cu permanenţe; aceasta printr'o participare la etern.

După cum timpul nu poate fi înţeles fără existenţa umană, la fel eternitatea nu poate fi înţeleasă fără existenţa lui Dumnezeu. Omul există în timp, omul şi viaţa sa sunt legate de timp ca de ceva propriu. Dumnezeu scapă acestei dimensiuni; Dumnezeu există dincolo de timp, este adică extratemporal sau mai bine zis există pur şi simplu fără nici o condiţie, ceea ce este tot una cu eternitatea.

Pentru ţăranul român Dumnezeu este totdeauna sens al celor neschimbătoare şi al celor schimbătoare, cauză a tuturor lucrurilor şi cauză a timpului. Dumnezeu este dincolo de veac, dincolo de ceas; Dumnezeu nu cunoaşte nici trecutul nici viitorul; el este ca o prezenţă continuă.

Legat cu credinţa sa de fiinţa eternă a lui Dumnezeu, ţăranul român, deşi parte din cele schimbătoare, supuse deci timpului, trăeşte prin această participare într'o perspectivă a eternului. Toţi cei crescuţi la şcoala pozitivă trăesc într'un timp oarecare, în trecut sau viitor, trăesc fragmentat; ţăranul român stă pe o poziţie total deosebită. Păstrând legătura di-

rectă cu Dumnezeu el transformă timpul dintr'o entitate, dintr'o noţiune abstractă, într'o realitate vie cu însuşiri şi sens propriu.

Viaţa interioară a ţăranului are în acest fel însuşiri deosebite faţă de a noastră; cunoaşte o armonie, o plinătate şi o linişte caracteristică împăcării unei vieţi care a învins transfigurând tot ceea ce era efemer, trecător, tot ce era atins de moarte în firea sa.

4. Pentru a înţelege mai bine ce este timpul în orizontul de viaţă al ţăranului român e bine să trecem la o altă problemă. Timpul ca fenomen obiectiv trebue prins în cei doi termeni ai săi; adică de îndată ce există ideea de timp şi sentimentul duratei, există şi aceea a începutului şi sfârşitului. Orice se petrece în timp are început şi sfârşit. Desluşind această problemă aşa cum ne este pusă de datele obiective de satele româneşti, credem că înaintăm cu un pas în înţelegerea fenomenului timp la ţăranul Român.

Inceputul şi sfârşitul în viziunea de viaţă a ţăranului Român sunt atât de deosebite de concepţia ştiinţelor naturei încât cu greu mintea noastră obişnuită cu noţiunile acestor ştiinţe poate să le cuprindă. Cuvântul este pentru această problemă un vehicul impropriu.

Ce înseamnă început? Cum apare el şi ce raport are cu sfârşitul? Ţăranul vede începutul a tot ce este în timp, începutul a tot ce este trecător, în Dumnezeu. Din El şi prin El pornesc toate ce sunt şi se desfăşoară aci. Ceea ce înseamnă cu alte cuvinte că începutul este legat de eternitate. Timpul, creaţia lui Dumnezeu, începe odată cu lumea aceasta şi se va sfârşi odată cu ea. Dumnezeu l-a deprins, l-a făcut să înceapă ca pe ceva aparţinând creaţiei sale.

Inceputul este într'un anume fel însăşi lumea, aşa cum a fost creată de Dumnezeu, cu înfăţişarea şi ritmul ei. In început stau toţi germenii a ceea ce este, a ceea ce creşte şi moare. Orice faptă şi făptuire a noastră are un început, adică ia fiinţă; dar ca tot ce fiinţează, adică începe în lumea aceasta, moare, are fără putinţă de învingere, un sfârşit. Ţăranul Român leagă de început sfârşitul; legătura dintre început şi sfârşit este de o mare însemnătate pentrucă ideile şi sentimentele lor nu pot fi înţelese una fără cealaltă.

Pentru cultura modernă, aceea a ştiinţelor pozitive, sfârşit înseamnă moarte, înseamnă dispariţie totală, înseamnă neant. Aceasta pentrucă ştiinţa foloseşte timpul ca pe ceva linear, fragmentat în trecut, prezent şi viitor şi măsurat cu lungimi. Incetarea etapelor timpului înseamnă pentru ştiinţă, dispariţia timpului, înseamnă neant. Sfârşitul este pentru cei ce trăesc în această perspectivă, consumare totală; nici o legătură nu e posibilă cu începutul care este fixat la capătul celălalt al liniei timp.

Ţăranul nu priveşte lucrurile la fel. Sfârşitul este în lumea aceasta sau al lumei acesteia, dar nu se rezolvă în ea. Sfârşitul există după cum există şi timpul, nu în sens cantitativ ci în sens calitativ, cu posibilităţi de totală prefacere. Sfârşitul timpului nu este în timp, ci dincolo de timp, în eternitate. In acest fel începutul şi sfârşitul nu sunt două puncte la capătul unei linii, nu sunt nici neant, nici infinit pentru ţăranul român, amândouă se rezolvă în etern, în absolut.

Cu toate că este greu de prins cum anume se răsfrânge acesta în mintea ţăranului şi că nu rareori cuvântul desluşitor întârzie pentrucă întârzie şi gândul precis, credem că e cu putinţă să deducem o seamă de lucruri în legătură cu

problema timpului din poziţia sa spirituală, din filozofia populară.

Facerea lumei şi judecata de apoi sunt stâlpi de sprijin ai minţii. Timpul curge fără încetare între aceste două mari momente. Lucrul acesta, adică curgerea timpului, nu este greu de prins. Ceea ce îngreunează mersul cercetării este starea de început şi de sfârşit ca limite. Cum există şi ce înseamnă aceste două realităţi, două momente?

Inceputul şi sfârşitul sunt ale timpului dar nu numai în timp. Sensul lor îl putem afla într'un singur fel: socotind eternul ca prezent nu ca trecut şi viitor cum e tendinţa generală a lumei noastre (tendinţă venită din apropierea eternului de infinit).

Ţăranul Român nu se desparte niciodată de permanenţă, adică de etern. El se simte şi crede continuu într'o viaţă eternă pentrucă el simte şi crede în Dumnezeu. A nu vedea eternitatea în prezent înseamnă a nu-l avea pe Dumnezeu; ori ţăranul îl are. Pe această cale se pare că o problemă a începutului şi a sfârşitului nu mai are loc pentru el aşa cum are pentru cărturari. Inceputul şi sfârşitul se topesc în absolut, din care se desprind toate sensurile actuale. Lumea începe şi sfârşeşte în Dumnezeu; omul începe şi sfârşeşte tot în Dumnezeu.

La moartea unui om, o femeie din Ţara Oltului a spus: „să-i fie sfârşitul ca începutul", ceea ce pare să dovedească legătura şi sensul lor. Ţăranul pare să nu cunoască sfârşitul în sensul mentalităţii ştiinţifice care poate să însemne infinit, neant sau moarte. Pentru el sfârşitul se transformă, desigur pe un alt plan decât acela al lumii sensibile, în eternitate unde stă tot una cu începutul.

Acum, câteva cuvinte despre infinit. Are ţăranul român ideea de infinit? Are el măcar sentimentul infinitului? Noţiunea, sau mai precis cuprinderea raţională a infinitului, nu o are nici savantul care o foloseşte ca instrument de cunoaştere; acesta are sigur sentimentul infinitului care i-a provocat simboluri utile. Ţăranul Român, după datele cunoscute de noi, nu are nici ideea, nici sentimentul infinitului. Acesta este tot o consecinţă a felului cum îşi reprezintă el timpul în raport cu concepţia despre lume şi viaţă ce o are.

In înţeles material şi cantitativ ţăranul român nu are nici ideea de nesfârşit în sensul infinitului matematic; aceasta pentrucă el nu trăeşte în orizontul unui timp cantitativ măsurat matematic, ci în timpul calitativ, valorificat interior, spiritual. Corespunzător nesfârşitului în timp găsim în mentalitatea generală a satului românesc o reprezentare, un sentiment al eternului, care cuprinde şi rezolvă tot ceea ce este legat de dimensiunea timp. Lumea întreagă este legată de prezenţa eternului.

Ţăranul român, cu credinţa sa adâncă în Dumnezeul viu, fiinţă pretutindeni prezentă, crede în viaţa eternă. Eternitatea ca realitate prezentă în viaţa aceasta îi rezolvă şi problema timpului, a începutului, a sfârşitului şi a nesfârşitului, problema morţii şi tot ce este legat de timp. Ţăranul român participă la etern chiar în viaţa de aci.

Timpul la ţăranul român este altceva decât timpul nostru; nu este ceva care se poate măsura cu lungimi şi nici ceva inventat de mintea omului. Timpul său este o realitate vie cu însuşiri şi puteri necunoscute nouă. E ceea ce vom încerca să arătăm în următoarele capitole trecând pe un plan mai concret al vieţii, al vieţii de toate zilele.

TIMPUL CONDIŢIE DE ACTE.

1. Timpul condiţie de acte. — 2. Actele pozitive. — 3. Actele rituale.

1. După această încercare de a înfăţişa timpul în raport cu orizontul de viaţă a ţăranului Român, timpul deprins din filozofia populară, să încercăm acum o descriere a timpului ca fenomen concret aşa cum se resfrânge din faptele obişnuite ale vieţii spirituale a satului.

Din primul moment al cercetării activităţii spirituale într'un sat românesc suntem loviţi de felul deosebit în care ţăranul tratează fenomenul pe care noi împreună cu el îl numim timp. Toate acţiunile sale au o seamă de determinante între care timpul este foarte însemnat. Timpul condiţie de acte pozitive sau rituale este chipul cel mai frecvent în care apare acest fenomen în viaţa satului. Pasul pe care îl face, lucrul pe care îl începe şi orice acte de construcţie, tămăduire sau legătură nouă, apar strâns determinate de factorul timp.

Dar nu numai ceea ce stă în puterea omului de a face liber este determinat de timp ci şi actele sau evenimentele care vin peste puterile omului sunt supuse aceleaşi influenţe di-

recte a timpului în care ele se desăvârşesc. Aşa sunt înmugurırea, venirea păsărilor, naşterea sau moartea care sunt legate şi capătă înţelesuri dela timpul în care se împlinesc.

Dacă aşa se prezintă timpul, se înţelege că omul nu poate rămâne indiferent în faţa unui astfel de fenomen. De aceea găsim o întreagă ştiinţă şi procedură a timpului, de aceea ţăranul îi acordă atâta atenţie şi respect. Omul are nevoe de o ştiinţă precisă pentru a-i putea folosi sau anihila puterea, după nevoie. Omul este obligat să-i cunoască tainele, să-l cultive, să-l îndrumeze aşa cum desfăşurarea vieţii sale o cere.

Ţăranul român cercetează, respectă şi foloseşte însuşirile şi sensul timpului. Actele sale, dela cele mai mărunte şi obişnuite până la cele mai însemnate şi mai puţin obişnuite, sunt săvârşite într'un timp precis determinat. Prin săvârşirea lor într'un timp precis dinainte cunoscut, se asigură rodnicia acestor acte de orice natură ar fi ele. Tot ce porneşte ţăranul, orice întreprinde el, este de obicei strâns legat de factorul timp.

2. Actele pozitive ale ţăranului, înfăptuirile sale aşa cum se desfăşoară ele obişnuit, sunt condiţionate într'o mare măsură de timp. Aproape nimic nu scapă acestei măsuri de precauţie atunci când omul porneşte să facă ceva. Ca să arătăm ce înseamnă timpul în raport cu fapta, ce reprezintă el în legătură cu actul propriu zis, vom da câteva exemple edificatoare.

Omul care vrea să pornească la drum fereşte o dată din săptămână: Marţia şi un moment: miezul nopţii; Marţia e zi rea, miezul nopţii e vremea când umblă duhurile necurate.

Iată două superstiții pe care țăranul nostru, chiar cel mai înaintat ca mentalitate, le păzește cu multă grijă. Nepăsarea față de aceste momente aduce numai rău: nerodnicie (Marția) sau suferință, boală (miezul nopții).

Femeea care vrea să pună la țesut, care urzește sau taie gură la cămașă ferește la fel Marția; tot ce pornește în această zi nu isprăvește cu bine. Asemănătoare este Sâmbăta. Marția și Sâmbăta sunt socotite în genere drept zile rele. Aceste zile din săptămână sunt însă legate de fenomenul morții și dedicate actelor privitoare la cei trecuți din lumea aceasta.

Dacă cineva își construește o casă alege ziua când începe. Implinirea unei astfel de lucrări, durarea ei în vreme, țin de timpul când a fost începută sau construită. Un țăran din Bucovina pornind să-și ridice o casă de bârne s'a dus la pădure să tae cei dintâi copaci într'o Luni de dimineață, „că așa e obicei, să începe casa când începe și lumina".

Iată un alt exemplu în legătură cu creșterea vitelor: nu e bine să depeni în asfințitul soarelui că-ți căpiază oile și porcii. Orice alt moment din zi e bun pentru depănat, numai asfințitul nu: „se îmbolnăvesc vitele în ogradă; cine deapănă în asfințit are pagubă".

Iată câteva exemple de respectare a timpului în ordinea faptelor pozitive. La fel pot fi citate nenumărate fapte care privesc îngrijirea ogorului, creșterea păsărilor, industria casnică, comerțul și meseriile. Pe scurt, se poate spune că pentru orice lucrare, ca omul să sporească e bine să respecte pe cât mai mult cu putință condiția de timp. Timpul răsfrânge asupra tuturor actelor înțelesuri și puteri proprii.

Fapta țăranului este legată puternic și de diferitele mo-

mente din zi, așa unul din exemplele de mai sus ne-a arătat, Răsăritul, amiaza, asfințitul de o parte, sau seara, miezul nopții, zorile de alta, sunt momente precise cu efecte tot atât de precise asupra faptei omului.

Nu e bine să stai întins Duminica în ceasul slujbei, nu e bine să arunci gunoi dimineața în fața soarelui, nu e bine să începi munca după amiază, nu e bine să umbli noaptea când e besnă, etc. Sau pozitiv: e bine să-ți speli fața (ochii) cu apă rece când iese soarele, e bine să culegi umbra florilor înainte de amiază, e bine să te închini seara, etc.

Momentele din zi ca și deosebitele date de peste an spun mai mult dacă privim o altă categorie de fapte, acelea de natură religioasă și în deosebi magică, a căror legătură cu momentele din zi și din noapte, legătură cu mersul soarelui, luni și stelelor este foarte strânsă. Să trecem deci din domeniul faptelor pozitive cu semnificația mai mult utilitară la cele de natură mistică cu semnificația spirituală.

3. Viața spirituală a satului fiind dominată de elementele religioase și magice este firesc ca actele de această natură să aibă o mare însemnătate. Actele rituale, mai mult decât cele pozitive ale lucrului zilnic sunt sub influența timpului fără de care nu au sens. Să vedem deci prin câteva exemple ce fel apare timpul în raport cu actul mistic fie el religios sau magic, cât sunt influențate actele rituale și ce însemnătate are timpul pentru ele.

Să vedem însă întâi ce înseamnă un act ritual și apoi care îi sunt condițiile. Un act ritual este un act singular, de sine stătător, semnificativ în raport cu o credință sau cum spun sociologii francezi cu o reprezentare colectivă. El este de natură mistică, cu sensuri și puteri asupra lumei sensibile și su-

prasensibile, materiale şi spirituale. Actul ritual poate fi socotit elementul a ceea ce organic se numeşte o ceremonie şi sistematic un cult. Actul ritual de cele mai multe ori integrat unei ceremonii apare destul de des şi izolat.

Satul românesc cuprinde în sânul său un mare număr de astfel de acte şi un bogat material de cercetare în problemele religiei şi magiei. Pentru noi, în cadrul acestei lucrări, actul ritual este însemnat pentrucă poartă cu sine viu fenomenul timp. Prins în ansamblul de viaţă a satului şi anume în activitatea sa spirituală, timpul ne apare ca un fenomen deosebit de interesant şi bogat în consecinţe.

Actul ritual care ţine de un mecanism propriu de gândire, care presupune o disciplină şi o prescripţie riguroasă, este legat de o seamă de condiţii speciale pentru a fi rodnic. Condiţiile de spaţiu şi timp sunt cele de căpetenie. Actul ritual nu poate fi săvârşit după bunul plac, la întâmplare, ci trebue să respecte aceste condiţii, fără de care nimic bun nu se poate isprăvi.

Timpul este deci la temelia actului ritual. Săvârşind un astfel de act, ţăranul român are de luat în seamă mersul timpului care cere după calităţile momentelor anumite acte. Ţăranul ştie că numai prin respectarea timpului, adică prin săvârşirea actelor la vremea lor, aceste acte câştigă sens şi se împlinesc cu adevărat. De aceea el respectă riguros ceea ce numim noi condiţia de timp.

Timpul însă intră uneori până în inima actului însuşi. Deseori nici nu se face simţită schimbarea produsă, din timp condiţie în timp element constitutiv, care este ultima etapă a prezenţei şi funcţiunei acestui fenomen, aşa cum vom vedea în capitolul următor că apare în calendar.

Exemplele ne sunt şi de astă dată aducătoare de lumini. Să luăm bunăoară ritualul înmormântării. Ingroparea după a treia zi, priveghiul, paza groapei la o anume vreme, sunt tot acte în legătură cu timpul din care se desprind sensuri proprii. Omul săvârşeşte anume acte la anume vreme pentru a câştiga sau a înlătura după nevoie puterile unei clipe, a unui ceas, a unei zile.

Pe valea Jiului în depresiunea subcarpatică a Olteniei am aflat chiar un cântec ritual direct interesant pentru problema timpului; e vorba de un cântec al zorilor. Cât stă mortul sub acoperişul casei sale, în fiecare zi dimineaţa înainte de răsăritul soarelui se cântă un cântec al zorilor:

Zorilor, zorilor,
Zorilor, surorilor,
Voi să nu grăbiţi
Să ne năvăliţi
. . . .

Acest cântec ritual în care zorile sunt invocate să întârzie până ce toate vor fi gata pentru călătorirea mortului nu poate fi cântat decât numai dimineaţa în zori „când se arată roşeaţa pe cer", cum spun oamenii locului; se cântă de mai multe femei, cu faţa spre răsărit.

Valurile de lumină ale cerului sunt socotite ca purtând cu ele puteri noi şi semne noi. Zorile, acest moment al naşterii unei alte zile, au însuşiri particulare, însuşiri care nu sunt lipsite de însemnătate pentru viaţa omului, în lumea aceasta sau în aceea de dincolo. Cântecul ritual vine ca o respectare, ca o promovare a calităţilor luminei proaspăt arătate în zori.

Ţăranul român surprinde în timpul acesta elemente şi calităţi necunoscute nouă, pe care el încearcă să le determine în favoarea sa.

Dacă trecem acum la o altă categorie de fapte cum ar fi bunăoară riturile de medicaţie şi la tot ceea ce ţăranul numeşte vrăji, farmece, descântece, făcut şi desfăcut, găsim la fel timpul ca pe un fenomen cu însuşiri şi puteri proprii.

Aproape toate aceste acte magice sunt într'un fel sau altul legate de timp. Pentru a fi eficace, o vrajă sau un descântec trebuesc săvârşite într'un anume timp; pentru a avea sens şi pentru a rodi, cel ce le practică trebue să respecte regulele timpului altfel devenind acte neisbutite. Un descântec de deochi, de dragoste, de soarele ăl mare, o vrajă de chemare a iubitului, de luat laptele dela vite şi de orice altă natură, are obişnuit o regulă de timp, aşa cum are şi una de spaţiu. Zorile, amiaza, asfinţitul, sunt momente în care e bine să fie săvârşite aceste acte. Seara, miezul nopţii, la cântători, în puterea nopţii sau spre ziuă sunt la fel folosite mai ales pentru actele de magie destructivă.

Am pomenit mai sus despre influenţa timpului de după miezul nopţii şi consecinţele nefaste ce le poate avea asupra omului. Acesta e timpul necurat, timpul rău; atunci umblă urâtul, strigoii, pricolicii, stafiile de tot felul şi tot atunci vrăjitorii au puterea mai mare. Se spune că în acest timp necurat umblă numai cei ce au legătură cu fiinţele întunerecului; e vremea magicienilor de tot felul când aceştia nu numai că au puterea mai mare dar pot câştiga şi noi puteri. Aşa se povesteşte bunăoară că o vrăjitoare din Ţara Oltului se ducea în puterea nopţii şi înconjura cimitirul de trei ori

cu părul despletit; aceasta pentru a avea mai multă putere în săvârşirea vrăjilor.

Orele dinspre ziuă sunt bune pentru pregătirea leacurilor. Florile, mugurii, fiarele vechi, se adună şi se plămădesc înainte de răsăritul soarelui. Uneori „se lasă o noapte la stele".

In afară de momentele din zi şi din noapte, în afară de datele de peste an, actele rituale de această natură mai sunt legate de timp şi în alt chip, în legătură cu mersul cerului, cu evoluţia deosebitelor faze ale corpurilor cereşti. Fazele lunei, luna nouă, luna plină, luna mâncată, sunt momente dintre cele mai folosite în magie pentru darurile lor.

Pentru întărirea trupului, pentru sănătate, e bine ca la lună nouă omul să atingă uşor fruntea cu un metal; dacă un om e bolnav de vre-o boală oarecare, e bine să privească luna nouă şi să spună:

Luna nouă e sus
Boala după min' s'o dus.

Dar nu numai vrăjile şi descântecele, nu numai riturile de medicaţie cunosc atât de adânc factorul timp ce aproape toate practicele magice; fie că se construeşte o casă, fie că se lucrează un ogor sau se face un cojoc, de îndată ce actul ritual apare, problema timpului se pune.

Ca şi în domeniul religiei, în magie timpul are o mare însemnătate fiindcă timpul este indispensabil săvârşirii tuturor actelor rituale. Fie că se invoacă puteri sfinte cu scopul a transfigura fiinţa umană, fie că se invoacă altele pentru reuşita unor scopuri materiale, timpul ia parte şi este

socotit în mersul unor astfel de acte, rituri sau ceremonii, ce nu sunt mai puţin necesare vieţii omului de cum îi este pâinea zilnică.

Din respectarea timpului în săvârşirea actelor rituale, din deosebirea dintre timpul fast şi nefast, eficace şi ineficace, rodnic şi nerodnic, cred sociologii şi etnografii veacului, a eşit calendarul care în viaţa popoarelor primitive şi a celor mai puţin evoluate cum este poporul român, nu reprezintă decât o organizare a timpului reprezentat religios şi magic.

Este adevărat că fenomenul calendarului ne desvălue mult din ceea ce se poate numi timp condiţie de act ritual. Sărbătoririle aşa cum sunt Floriile, Sf. Gheorghe sau Sf. Ilie, cuprind un mare număr de obiceiuri acte rituale; de altfel toate practicele religioase şi magice periodice sunt legate şi exprimă ritmul calendarului. Zilele de peste an şi în deosebi sărbătorile sunt adesea condiţie de timp ale unor acte de acest fel; dar nu totdeauna.

Sărbătoarea e mai mult decât o condiţie deoarece e privită ca un timp sacru aşa cum se întâmplă ori de câte ori este comemorarea unui sfânt şi a faptelor sale.

Calendarul este fenomenul cel mai închegat şi mai vorbitor pentru înţelegerea timpului într'o colectivitate ca aceea a satului românesc. In calendar sunt exprimate aproape toate caracterele timpului aşa cum trăeşte ţăranul Român; în el găsim exprimat ritmul şi organizat timpul. Analizând calendarul vom putea căpăta lămuriri mult mai depline asupra problemei noastre, mai ales că reforma din anul 1924 a ridicat în satul românesc probleme însemnate cercetătorilor.

ORGANIZAREA TIMPULUI; CALENDARUL

1. Reforma calendarului şi satul tradiţional. — 2. Ce este calendarul.— 3. Argumente împotriva noului stil. — 4. Organizarea timpului şi funcţiunea calendarului.

1. In anul 1924 s'a întâmplat la noi un fapt semnificativ pentru mentalitatea generală a satului românesc şi de mare însemnătate pentru lămurirea problemei timpului. Reforma calendarului aplicată după hotărîrea Sinodului a provocat din partea ţăranilor o reacţiune cu totul neaşteptată atât de cei ce hotărîseră reforma cât şi de cei care erau însărcinaţi să o aplice. Hotărîrea luată, firească pentru conducători, de a armoniza mersul vremii cu acela al lumei apusene, adică de a trece calendarul cu 13 zile mai înainte, a apărut ţăranilor nu numai nefirească, dar şi plină de primejdii.

Sensul adevărat al realităţilor săteşti scăpase celor în drept. Unii cu mintea mai ageră au pus reacţiunea ţăranilor la reformă în seama unor influenţe politice de origină străină venite de peste graniţe. Chiar dacă o astfel de influenţă

a putut să se producă, ea a trebuit să găsească un teren favorabil; şi pe acesta îl creasе reforma calendarului.

Acolo unde ţăranul a refuzat să mai intre în biserică, acolo unde preotul a fost bătut, acolo unde legături de rudenie s'au rupt, acolo unde întreaga viaţă spirituală a satului s'a spart, nu mai poate fi vorba de un fapt divers şi nici măcar de un fapt politic oricât de puternic ar fi şi ori de unde ar veni. Dacă în urma reformei calendarului a apărut stilismul ca o nouă sectă religioasă, dacă oamenii şi-au lăsat bărbi şi au început o altă viaţă în afara comunităţii spirituale a bisericii neamului, se înţelege că s'a petrecut un lucru de mare adâncime, că frământările au fost sufleteşti şi că adevăratul sens al acestor manifestaţii trebue deci căutat într'o realitate de dincolo de ordinea socială şi politică.

In viaţa spirituală a satului, în sufletul ţăranului român această schimbare de 13 zile mai devreme a calendarului a fost o experienţă interioară de mare intensitate şi dramatism. Reforma calendarului a fost hotărîtă de o categorie de oameni şi a fost suportată de o altă categorie, fiecare având bine înţeles mentalitatea sa proprie. Cei ce au hotărît reforma şi-au zis că nu e nimic dacă se produce un avans de 13 zile pentrucă zilele şi sărbătorile, raporturile dintre ele rămân aceleaşi. Pentru cei ce au suportat reforma lucrurile au stat cu totul în alt chip; ei s'au ridicat cu tărie împotriva acestei schimbări pentrucă ea era esenţială, era totală, era primejdioasă până la distrugere. Diferenţă mare desigur între cele două categorii interesate.

Neînţelegerea a pornit din felul deosebit cum fiecare parte a înţeles şi a tratat calendarul. Pentru noi această dramă din viaţa satelor ne-a pus în lumină un fel deosebit de reprezen-

tare a timpului. Calendarul şi reforma au fost izvorul cel mai bogat şi cel mai curat pentru a înţelege ce este timpul la ţăranul român şi pentru a ne lămuri problema. Fenomenul calendarului, organic legat de întregul vieţii spirituale a satului, ne lămureşte direct ce înseamnă a fi în timp pentru ţăranul român şi mai ales ce este timpul şi calendarul pentru el.

Reforma calendarului a fost pentru ţăıanul român o totală şi bruscă răsturnare a întregii vieţi lăuntrice. Reforma, dacă ne gândim la consecinţele morale ce le-a avut, a fost mai mult o revoluţie; pentrucă o acceptare a ei presupunea o schimbare radicală a omului şi a poziţiei sale faţă de lume şi viaţă. Oricât de exagerat pare acest lucru, ne îndoim că realitatea ar putea fi alta.

Satul românesc trăeşte şi mai ales trăia în virtutea unei străvechi tradiţii. Moştenirea din bătrâni alcătueşte însuşi felul de existenţă al acestei comunităţi; tradiţia este atotstăpânitoare. In satele ce păstrează încă nealterate o viaţă originară, organică şi arhaică, moştenirea din bătrâni funcţionează pe toate planurile şi în toate direcţiilor acestor aşezări. Tot ceea ce vine din trecut are un caracter aproape religios, faţă de care se impune cel mai profund respect. Calendarul este din aceste moşteniri. Schimbarea unei oricât de mici frânturi din acest tot organic zdruncină viaţa satului şi a elementelor sale. Reforma calendarului a fost o astfel de schimbare.

2. Ce este şi cum apare calendarul în mintea ţăranului român? El reprezintă timpul organizat; calendarul în sate are o funcţiune de utilitate obştească dar în altfel de cum o are calendarul la oraş.

In primul rând: calendarul este ceva dat aşa cum este lumina soarelui sau sborul păsărilor. In al doilea rând: el este neschimbător: are un caracter definitiv şi nu poate fi schimbat după voia omului, cum nu poate fi schimbată nici faţa lumii acesteia cu frumuseţile şi păcatele ei. De aci un al treilea caracter: acela de obiectivitate, adică ceva de sine stătător, cu existenţa şi destinul său propriu.

In concluzie, calendarul pentru ţăranul român nu este ca pentru cei mai mulţi din noi, un produs al voinţii omeneşti care a măsurat bine timpul după mersul corpurilor sistemului solar; calendarul în acest caz nu este ceva convenţional pentru uzul zilnic al omului, ci este un fenomen spiritual mult mai adânc şi semnificativ.

La origini, după părerea unor sociologi, astăzi deveniţi clasici, calendarul ar fi apărut din necesitatea distincţiei în timp între sacru şi profan, aşa cum cereau actele rituale şi cultul. Aceste două noţiuni profund distincte, corespunzătoare unor realităţi tot atât de distincte, neputând să se suprapună, nici să devină într'un fel în atingere, au dat naştere calendarului; timpul a fost văzut şi el în două feluri: sacru şi profan. Cu toate că timpul este de fapt numai o condiţie în desfăşurarea timpului şi eficacitatea actelor rituale, distincţia între sacru şi profan s'a impus şi în acest câmp al vieţii. Aşa, se crede, ar fi luat naştere sărbătoarea, zi deosebită ca natură de celelalte lucrătoare.

Aceste distincţii aparţin însă mai mult cercetătorilor; căci ţăranul Român, după toate aparenţele, nu deosebeşte condiţia de timp în raport cu actele. Pentru el condiţia de timp este una cu cultul însuşi, sau mai precis este un element constitutiv din acest cult. De aceea atacarea calendarului

înseamnă atacarea cultului, a religiei însăşi[1]). Ori, se ştie că religia este ceva neschimbător, este ceva etern care iese din câmpul de activitate al omului, unde inteligenţa şi voinţa sa pot fi eficace.

Ţăranul Român socoteşte religia de două ori intangibilă: odată faţă de strămoşi şi a doua oară faţă de Dumnezeu.

Satul românesc este o unitate de viaţă colectivă în care tradiţia a jucat şi joacă încă un rol însemnat. Prezentul este încontinuu sub presiunea trecutului şi lucrează privind spre viitor, trăgându-şi substanţa din trecut. Cei morţi constituesc o adevărată şi continuă prezenţă pentru cei vii. Trecutul pe calea tradiţiei comandă aproape toate formele şi sensurile vieţii actuale ale colectivităţii. Calendarul ca o formă de viaţă moştenită este respectat şi el prin aceste însuşiri ale trecutului.

Un ţăran din Dărmăneşti-Bacău întrebat de ce nu ţine noul stil a răspuns: „nu să pot schimba sărbătorile, că aşa am apucat din bătrâni şi legea lor e sfântă". La fel un altul din Cornova-Orhei: „ţânem pi vechi că noi aşa am apucat; apoi îi mai ghine să ţânem cum am apucat. Eu pi obiceiu meu îl ţin; pi ce am apucat pi aia ţân; ţân legea creştinească".

Puterea cu care se impune calendarul vine însă şi din altă parte. Pentru ţăranul Român, religia nu este la origini un produs omenesc, ceva făcut de mintea noastră. Orice fenomen religios deci şi calendarul este ceva exterior, obiectiv, dat oamenilor într'un anume fel fără putinţa de schimbare. Pentru ţăranul Român, calendarul nu este o născocire

1) Calendarul în satul Cornova, Arhiva pentru ştiinţa şi reforma socială, anul X. 1932, pag. 200.

omenească, măsurătoare bine potrivită a timpului cu scop practic, ci o revelație, ceva din ordinea divină a lucrurilor.

„Calendarul merge după biserică nu după oameni și nu se poate schimba pentrucă este dat de Dumnezeu, calendarul este rânduiala dumnezeiască" spune un țăran din județul Ismail.

3. Dacă acest lucru înseamnă calendar în conștiința țăranului Român înțelegem cum el nu poate accepta cu inima ușoară o reformă a calendarului. Dimpotrivă în fața reformei ei iau adesea atitudini dârze și cu expresii dintre cele mai îndurerate. „Am părăsit rânduiala veche și mi-i jale" mărturisea plângând o femee din Țara Oltului. Alta mai îndârjită din ținutul Orheiului spunea în legătură cu stilul nou: „..apăi zîce să țânem pi nou. Nu vreau să țân. Nu mă dau măcar să mă ucidă. Să iee cuțitul și să mă tae, dar pi nou nu mă dau".

Alteori, unii apar mai îndulgenți; distingând dintre calendar ca ordine lumească și calendar timp și ordine divină acceptă noul stil dar numai în primul sens: „Noi zâcem: lasă calendarul să meargă așa, lasă judecățile să meargă așa, dar zilele să hie cum le-o lăsat Domnul nostru Hristos". Sau: „eu în sfânta cruce cred, în evanghelie cred, dą'n stea, nu. Cum să credem noi în legea deavolească (stilul nou) și nu într'a lui Hristos?".

In mentalitatea țăranului român nu are loc rânduiala omenească pentru cele ce privesc religia. De aceea țăranul Român nu poate să cedeze dispozițiile omenești chiar dacă ele vin dela stăpânire. Dumnezeu este mai mare decât noi toți

şi deci legea omenească trebue să meargă după Dumnezeu şi nu Dumnezeu după legea omenească.

Nepăstrarea legii lui Dumnezeu, aşa cum s'a făcut prin reforma calendarului este văzută ca un mare păcat cu rele consecinţe asupra vieţii şi destinului omenesc, reforma este privită şi ca o pedeapsă a lui Dumnezeu pentru păcatele omului. Iată o mărturisire a unei femei din ţinutul Orheiului: „că vezi Dumnezeu o lăsat legea cea veche şi sfinţii şi noi om ţine aşa cum a lăsat Dumnezeu. De când sărbătorim noi sărbătoarele aistea pi nouă, apoi Dumnezeu nu ne mai dă, că nu ne pocăim. Dar Dumnezeu ne dă toate pedepsele că noi prea păcătuim".

Ţinerea sărbătorilor pe stil nou provocată de reforma calendarului este socotită ca aducătoare de boli, secetă şi alte rele. Multe din durerile şi lipsurile prezente le pune ţăranul în seama reformei: „de amu oamenii s'au stricat de când cu stilul nou şi Dumnezeu s'o întors cu dosu şi nu mai dă ploaie... ne arde... înainte grâul era tot un schic".

Alţii merg şi mai departe, sunt ţărani care cred că ţinerea calendarului pe stil nou atrage după sine şi pierderea calităţii de creştin: „iaca la mănăstirea Răciula stariţa ţine pe nou, da călugăriţele ţin pi vechi că o venit scrisoare dela Erusalim şi acolo spune că ăl de ţine pi nou apoi trebuie să se boteze iară".

In faţa reformei ţăranul s'a îndârjit pe o poziţie care în afară de faptul de a fi din strămoşi şi de a fi dela Dumnezeu, el nu a uitat să o întemeieze şi în alte chipuri, cu argumente şi fapte ce îi stăteau mai la îndemână. Felul cum încearcă el să argumenteze şi să întemeieze atitudinea în favoarea vechiului stil şi împotriva celui nou aduce o însem-

nată contribuţie la cercetarea noastră, adică la descrierea şi înţelegerea timpului.

In primul rând, stărue cu multă tărie şi frecvenţă un argument pe cât de simplu pe atât de interesant: „poţi dumneata schimba calendarul cât vrei, dar zilele rămât tot acolo" iată una din expresiile cele mai obişnuite împotriva noului stil. Zilele de peste an, având un caracter obiectiv real şi concret, existenţe de sine stătătoare, nu pot fi schimbate prin simpla voinţă a omului, pentrucă schimbând calendarul cu 13 zile mai devreme nu înseamnă pentru ţăranul Român că s'au schimbat şi zilele din locul lor.

Un alt mijloc de întemeiere îl are ţăranul în semne sau minuni pe care Dumnezeu le arată oamenilor spre ştiinţă. Iată una din aceste minuni: „în noaptea din înviere, la sfântul mormânt să aprind nişte lumânări, singure. In 1925 la sfântul mormânt nu s'au aprins lumânările cu 13 zile mai devreme, pe stil nou şi de atunci Paştele a rămas tot pe vechi, Dumnezeu n'a vrut altfel". Altă mărturie: „când vine o sărbătoare Dumnezeu îi face semne omului; numai cine n'are credinţă nu le vede, omul păcătos".

Sărbătorile nu pot fi schimbate deci sub nici un fel fără a te pune împotriva lucrurilor dinainte rânduite, împotriva lui Dumnezeu.

Argumentele împotriva noului stil şi a neîntemeierii reformei, argumentele împotriva putinţei de a schimba timpul dela locul lui nu sunt numai de natură mistică făcute printr'o raportare la o lume transcendentă, ci sunt şi de natură pozitivă, făcute printr'o raportare la lumea sensibilă. In acest fel sistemul solar, fizica pământului şi lumea organică cu tot

cuprinsul lor de viaţă şi ritm, au fost folosite pentru a dovedi falsitatea noului stil.

Mersul timpului este îndreptăţit prin ritmul vieţii cosmice, prin perfecta suprapunere între organizarea vechiului calendar şi fenomenele naturei. Sunt în adevăr o seamă de fenomene cosmice care apar deplin legate de anotimpuri şi anumite zile din calendar. Infrunzirea copacilor, venirea păsărilor, apariţia florilor, rodirea pomilor, sunt câteva din aceste fenomen care apar la date fixe şi care scot în evidenţă un ritm cosmic. Schimbându-se calendarul cu 13 zile mai devreme ele nu mai corespund exact zilelor cu care ţăranul era obişnuit să corespundă. Printr'o continuă raportare la aceste fapte neschimbătoare, el dovedeşte acelaşi lucru: falsitatea noului stil.

Dăm aci câteva din cele mai interesante şi expresive mărturii ce le avem în această privinţă, culese din Cornova-Orheiu.

„Stilu vechi e ăl bun; pomii tot pi vechi înfrunzesc şi înfloresc şi pi nou nu vre; cucu cântă pi vechi, da pi nou nu se aude".

„Semănă orz la Blagoveştenie pi nou şi îi vide că n'ai să mânci pâne, că timpul merge tot pi vechi. Iaca mâne-i Sf. Ilie, da-i mânca dumneata popuşoi copt? Da' nici harbuji n'ăi vide la biserică".

„Toate şelea sunt mai cu dreptate pe stilu vechi. Uite noi avem o sărbătoare Blagoveşte şi pe stilu nou nu cântă cucu, da pi stilu vechi cucu cântă. Da amu de unde ştie cucu de cântă pi vechi? Al doilea, el cântă, cucu până la Sânzenii. Sânzenii nou trece şi el tăt cântă, da cum vine Sânzenii pâ vechi el nu mai cântă mai mult. Şi cucu aiesta e o pasăre

şi nu a învăţat la şcoală şi vezi ea înţelege, se vede că îi dă înţelegere Dumnezeu. Vezi, tăt se potriveşte mai bine pi vechi, da noi îl ţinem pi nou; ce să faci?:

Vrai nu vrai
Inhamă şi hai.

Pământul merge tăt pi vechi. Când e 1 Mart pi nou nu seamănă nimeni; când e 1 Mart pi vechi e tomna bine. Crugu cerului merge aşa că pământul roteşte tot pi vechi. Eacă, dacă o trecut sfiinţii pi nou, nu vin nici cocorile nici cocostârcii, da pi vechi vin. Da Paştele în ziua Crucii se poate face? Atunci e jumătate di postu mare şi atunci nici peşte nu se mâncă, d'apoi carne. Şi aşa s'o făcut acu trei ani. Noi le-am serbat pi aistea, da de mâncat carne n'am mâncat. Apoi am făcut şi al doilea Paşte. Păi asta s'o mai pomenit?".

De ce? Calendarul, sau mai precis anumite zile şi periode din an, nu pot fi despărţite de anumite fenomene naturale, care la rândul lor aceste fenomene, ca tot ce se întâmplă în univers sunt supuse voinţii lui Dumnezeu şi apar acolo la vremea lor fixată tot de voinţa divină. Dăm şi aci un exemplu edificator din categoria celor mai frecvente: „cucul la Blagoveştenie cântă întâi în poarta raiului şi apoi cântă la noi. Dar la noi nu cântă cucul pân' ce nu cântă cucu cerului. Aşa am auzit noi din bunei".

Dacă acestea înseamnă calendar, dacă atât de rele îi pot fi consecinţele se înţelege că ţăranul român nu poate admite schimbarea zilelor mai ales a celor de sărbătoare din locul lor obişnuit, aşa cum a apucat el să le ţină. Ţăranul nu poate admite numai faptul serbării în sine indiferent de timp, căci pentru el sărbătoarea nu este numai preamărirea

unui sfânt creştin, ci este însuşi timpul material, ziua fixă din an[1]).

4. Calendarul pentru țăranul român are o adâncime şi o însemnătate cu totul aparte. Organizarea timpului pe care o capătă el, prin funcțiunea şi natura calendarului, este deosebită de a noastră. Nu poate fi vorba aci de măsurători precise, de unități de lungime, de dimensiuni spațiale sau raporturi de cifre. Calendarul în viața țăranului Român fiind ceva viu şi organic nu vine pentru a măsura cantități de timp, ci vine să dea o expresie timpului trecător, să dea un chip mersului vremii. Calendarul organizează timpul țăranului Român, dar nu în înțeles material, ci în înțeles sufletesc; momentele, datele şi perioadele din calendar nu sunt unități de măsură ci unități de ritm; timpul fiind ceva viu, calendarul apare ca un ritm al său.

Aşa se înțelege mai uşor de ce s'a dezorganizat în viața satului ritmul muncii care este continuă, reînviat prin raportarea la vechiul stil. Aşa se înțelege de ce reforma a dezorganizat viața spirituală a satului producând rupturi şi drame fără putință de reparat.

Calendarul aşa cum apare el în viața țăranului Român, în afară că este o realitate obiectivă şi vie, aşa cum am arătat mai sus, fiind o expresie de ritm a timpului, el reprezintă din punct de vedere funcțional punctul de reper al întregii sale ființe materiale şi spirituale.

Descrierea calendarului şi reformei ne-a adus o aleasă contribuție la ceea ce trebue să înțelegem prin timp la țăranul român.

---

1) Vezi acelaşi studiu din „Arhiva", pag. 201.

PARTEA II

NATURA TIMPULUI

1. Timp concret. — 2. Timp calitativ. — 3. Timp activ.

1. — Concepţia ştiinţifică obişnuită despre timp este o concepţie cantitativă; noi măsurăm şi numărăm timpul, tratament care decurge după părerea unui filosof contemporan din reprezentarea spaţială a timpului [1]). Timpul este pentru noi o a patra dimensiune; timpul acesta este mai mult un instrument de cercetare decât o realitate.

Ţăranul român vede în timp altceva decât noi. Pentru a-l înţelege este necesar să părăsim punctul de vedere al timpului fizico-matematic; acest punct de vedere ne pune în situaţia de a lua drept iluzie sau anomalie o realitate organică cu chipurile şi sensurile ei. Dacă privim timpul ca pe un calcul oarecare fără nici o însuşire concretă, este sigur că felul ţăranului de a trăi şi formula timpul ni se apare un amestec de elemente desorganizate şi de afirmaţiuni contradictorii pe scurt, o reprezentare fără nici o legătură cu realitatea obiectivă.

---

1) Henri Bergson: *Les données immédiates de la concience,* în deosebi cap. II şi III.

Timpul fenomen legat de o viziune de viaţă religioasă şi magică, aşa cum apare la ţăranul român, este cu totul altceva decât timpul măsurat cu unităţi de lungimi, timpul matematic; acest altceva priveşte atât înfăţişarea cât şi natura sa. Chiar dacă la ţăranul român, în reprezentarea pe care o are despre timp, apar şi unele elemente spaţiale, chiar dacă suntem în prezenţa unor mijloace de măsurare, nu este mai puţin adevărat că timpul său nu poate fi reprezentat printr'o linie pe care se însemnă din loc în loc anume puncte şi prin nici o cantitate uniformă, lipsită de orice însuşire.

In satul românesc, e drept, timpul pare să fie un fenomen mai puţin precis decât acela al savanţilor; în preajma sa pluteşte o atmosferă de vag şi insesisabil. Dar nu e mai puţin adevărat că aceste caractere sunt expresia şi vin dintr'un fel mai adânc, mai bogat, mai puternic şi mai însemnat pentru viaţa sufletească a omului, a timpului. Timpul ţăranului român este concret, colorat şi activ. De aceea înţelegem pentru ce acest timp este mai puţin măsurat cu ceasul şi mai mult măsurat cu sufletul. Ţăranul ignoră în bună parte mersul timpului împărţit în unităţi matematice precise, dar aceasta nu înseamnă deloc că el ignoră timpul cum înclină să creadă unii cercetări, ci dimpotrivă că îl are mai adânc şi mai prezent decât noi [1]).

Timpul ţăranului român se înfăţişează ca un timp concret. Acesta este motivul pentru care se dispensează de

1) D. C. Rădulescu-Motru face o generalizare spunând că ţăranul Român „nu are noţiunea de timp". Această afirmaţie are o valoare numai când judecăm din punctul de vedere al ştiinţelor naturii fizice.

ceea ce poate măsura şi arăta ceasornicul. Ţăranul are un fel mai viu şi mai concret de a măsura şi denumi momentele, datele şi perioadele de timp.

Să luăm un exemplu. In legătură cu începutul zilei, care pentru noi înseamnă o oră sau alta, găsim la ţăranul nostru o seamă de expresii care dovedesc multă precizie în deosebirea momentelor, mult mai sigur decât o avem noi obişnuit când întrebuinţăm termenul de dimineaţa. Iată bună oară aceste momente cu corespondenţa ce o au în ore:

„dinspre ziuă": momentul când după expresia plastică a ţăranului se înmoaie întunericul (între orele 3-4 vara);

„zorile": atunci când se arată roşeaţa pe cer (între orele 4-5);

„răsăritul": momentul când globul roşu al soarelui s'a arătat întreg pe cer (momentul imediat tot între 4-5);

„dimineaţa": timpul după răsărit până se ridică soarele mai sus (între orele 5-7).

Dacă trecem la celelalte ore din zi şi din noapte, găsim o seamă de momente bine fixate cu denumiri precise. Prânzul mic, amiază, prânzul mare, vecernia, chindia, apusul, amurgul, seara, începutul nopţii, la culcate, miezul nopţii, la cântători, etc. iată o seamă dintre aceste momente care pentru noi cele mai multe nu au nici o semnificaţie sau le confundăm unele cu altele, aşa cum de exemplu apusul, amurgul şi seara pare să fie pentru noi unul şi acelaşi lucru.

In ceea ce priveşte datele, dacă spunem de exemplu 1 Ianuarie sau 20 Iulie, pentru ţăran nu înseamnă nimic, sau în orice caz nu înseamnă mare lucru. Dacă spunem însă Sf. Vasile sau Sf. Ilie înseamnă totul. Ziua nu este o dată abstractă incoloră, ci o dată concretă cu însușiri proprii. El

trăeşte şi poartă viu comemorarea sfântului, simţind prezenţa şi însuşirile particulare ale sărbătorilor.

Mai departe: acelaşi lucru se petrece cu unităţile de timp mari, aşa cum sunt lunile şi perioadele. Gerar, Cireşar sau Brumărel îi spun mai mult ţăranului decât Ianuarie, Iunie sau Octomvrie; şi anume din acelaşi motiv: sunt mai vii, mai concrete, mai ale vieţii şi naturii (cele mai multe din ele exprimă ritmul vegetaţiei şi al vremii). Putem spune că la ţăranul român lunile funcţionează mai puţin decât în viaţa noastră. Aceasta pentrucă sunt mai vii în funcţiunea lor perioadele de timp legate de marele evenimente şi sărbători care deschid sau închid aceste perioade. Aşa sunt posturile şi câşlegile (dulcele) sau, între cele mai mici, săptămânile (săptămâna mare, albă, a brânzei, etc.).

Toate acestea au însuşiri şi sensuri proprii ca realităţi organice de sine stătătoare. Exemple de mai sus dovedesc felul deosebit cum se înfăţişează timpul la ţăranul român. Ceea ce izbeşte dela prima vedere este caracterul de realitate obiectivă şi concretă. Spre deosebire de timpul matematic care este abstract, timpul ţăranului este concret. De aci nu se poate deduce că îi lipseşte precizia, că nu are noţiunea de timp, ci numai că el şi-l precizează şi măsoară în alt chip; nici nu se poate trage concluzia că dacă nu are noţiunea creată de ştiinţele positive despre timp, nu o are deloc, ci numai că o are în altfel.

Timpul ţăranului român fiind un timp concret, în mod firesc este bogat în însuşiri proprii, este ceea ce putem numi un timp calitativ. Să vedem deci ce înseamnă timp calitativ la ţăranul român.

2 .— Am văzut cum timpul ţăranului Român este concret spre deosebire de acela întemeiat pe fizica cerului care este un timp abstract. Reprezentarea timpului concret aduce după sine pe aceea a t i m p u l u i c a l i t a t i v. O realitate vie cum e timpul ţăranului Român trebue să aibă însuşiri ca tot ce apare viu şi organic. Ea se înfăţişează într'un anume fel caracteristic fiinţei şi fiinţării sale în lume. O durată concretă are spre deosebire de una abstractă, proprietăţi fără de care ea nu poate să existe.

Judecăţile pe care le facem asupra timpului sunt deosebite de acelea pe care le face ţăranul. Timpul care stă la temelia calendarului sideral este măsurat, împărţit, raportat matematic; judecăţile făcute asupra acestui timp sunt în limita felului cum el este conceput. Perioadele, unităţile de timp măsurat au raporturi cantitative: tot atât, mai mare, mai mic, mai mult, mai puţin, sunt obişnuitele aprecieri. Timpul fizicei matematice este alcătuit din mărimi, din unităţi definite prin lungimea lor şi prin raportarea continuă care se face la o măsură oarecare.

Judecăţile pe care le face ţăranul Român asupra timpului sunt altfel; sunt altfel pentrucă intră elemente noui în joc. Aceste elemente sunt de altă natură decât cele obişnuite nouă, natură care explică toate aparenţele timpului la ţăran.

Ţăranul are o seamă de aprecieri care fac ca timpul să apară mai colorat, mai divers, mai bogat. Astfel el gândeşte dacă un moment este prielnic, dacă este asemănător cu altul sau este deosebit, dacă este legat într'un fel de alt moment sau nu, dacă este oportun sau nu; gândeşte dacă acest moment are o însuşire bună sau rea şi caută pe aceea cu sensuri de rodnicie materială sau spirituală, caută eficacitate.

Fiecare moment este privit ca o stare aparte, ca o calitate specială. La fel în ceea ce privește fragmentele de timp ca și timpul în general. Ţăranul are zile bune și zile rele, așa cum am văzut în partea întâia a lucrării, zile faste și nefaste după conţinutul de viaţă și însușirile lor particulare.

Vedem deci cum noţiunea de calitate își face loc în reprezentarea timpului, cea de cantitate dispărând aproape în întregime, sau, mai bine zis, transformându-se în altceva așa cum vom vedea într'un capitol următor.

Prezenţa noţiunii de calitate în judecarea timpului ne dă adevăratul sens al felului cum ţăranul român își reprezintă și trăește timpul. Pentru el timpul nu este un postulat, o abstracţiune, ci o realitate concretă, nu este ceva care poate fi măsurat cantitativ, este lucru viu. Și ca tot ceea ce este concret cu însușiri proprii de viaţă, timpul are sensuri și puteri continuu noui faţă de care gândul și fapta ţăranului sunt prinse, faţă de care atenţia și știinţa sa sunt subtile și active. Timpul calitativ este un timp activ.

3. — Aproape pe întregul curs al acestei expuneri am pomenit despre o influenţă a timpului. Este ceva de neînlăturat atunci când vorbim despre un fenomen ca acela al tezei noastre.

După ce am arătat că timpul ţăranului Român este concret și calitativ, ne rămâne acum să arătăm *că acest timp este activ*, adică are anume puteri, anume însușiri active.

Atunci când timpul este un cadru mintal, ceva convenţional, când este un instrument al știinţei și vieţii practice, se înţelege că acest fenomen nu poate prezenta însușiri active.

Atunci însă când el apare ca o realitate obiectivă, vie până la personificare, atunci când are o seamă de atribute şi proprietăţi, se înţelege că are şi o influenţă în desfăşurarea lucrurilor. Timpul ţăranului Român, nefiind ceva abstract, nefiind o idee, ci o realitate care cuprinde în sânul său viaţa cu toate consecinţele ei, se înţelege că are un caracter activ.

In afară de alte fapte care ne îndreptăţesc să-l socotim astfel este unul mai la îndemână decât ori care şi tot odată plin de înţeles. Ţăranul vorbeşte de „puterile timpului" sau „puterile vremii" (în înţeles tot de timp). El nu spune că timpul are influenţă sau că este activ, dar îl priveşte cu multă atenţie pentrucă ştie că „are puteri". Gândul şi fapta sa, tot ceea ce se întâmplă sub ochii săi, este supus timpului şi puterilor sale.

Influenţa timpului se face simţită în două feluri: negativ şi pozitiv. Puterea timpului poate avea două consecinţe: destructive şi creatoare. Ţăranul Român ştie şi trăieşte adânc această dublă influenţă şi putere a timpului. Toată atenţia sa în a păstra regulile timpului, folosirea sau anihilarea diferitelor calităţi, vin tocmai din prezenţa acestor puteri şi recunoaşterea lor de către om. Omul în raport cu timpul lucrează în acest sens: să-i înlăture cât mai mult cu putinţă influenţele rele şi să le promoveze pe cele bune.

Am vorbit în partea întâia a lucrării despre măsurile de priveghere ale ţăranului în legătură cu miezul nopţii, cu Marţea şi Sâmbăta. Aceste momente şi date sunt ceea ce numeşte el „timp rău". Consecinţele lor pot fi dezastruoase: dela pagubă până la boală şi moarte.

Exemplul cel mai viu şi mai grăitor pentru a arăta ce în-

seamnă puterea distructivă a timpului este ceea ce ţăranul numeşte „ceas rău". Nenumărate reprezentări şi o întreagă gamă de sentimente dela grijă până la teamă profundă sunt legate de prezenţa ceasului rău. Aproape tot ce vine rău asupra omului este arătat ca fiind în legătură şi cu momentul când s'a întâmplat. Nereuşita într'o întreprindere începută şi mai ales venirea neaşteptată a unei dureri, accidentele de sănătate sunt socotite consecinţe ale ceasului rău. Ţăranul leagă obişnuit ceasul rău mai mult de întâmplările dureroase venite pe neaşteptate, adică dincolo de ceea ce era cunoscut ca timp nefast. De momentele, datele şi perioadele de timp, nefaste, distrugătoare, sunt legate în genere interdicţiile de timp, adică actele rituale negative prin care sunt anulate puterile reale ale timpului.

Timpul are însă şi influenţe bune; sunt momente din zi şi date precise de o mare frumuseţe şi rodnicie. Pe acestea ţăranul caută să le cultive şi să le folosească. Şi de astădată practicile rituale apar.

După cum există un ceas rău există şi un ceas bun, cu toate că acesta din urmă este trăit cu o mai mică intensitate de ţăran. Corespunzătoare zilelor de Marţi şi Sâmbătă, pentru rodnicie, sunt Lunia şi Joia; acestea în ceea ce priveşte munca şi întreaga viaţă practică. Dacă însă ne ridicăm pe celălalt plan al vieţii, în spiritual, Duminica şi în general sărbătoarea, sunt zilele de bună influenţă, sunt zile creatoare.

Cea mai obişnuită sărbătoare, Duminica, este după sensul ei originar şi biblic ziua Domnului; e dăruită lui Dumnezeu. Plecând dela această idee, credem că nu greşim dacă lărgim sfera socotind pentru ţăranul Român ca zi a lui Dumnezeu

orice sărbătoare. Chiar dacă este comemorat un sfânt şi faptele lui, sărbătoarea prin caracterul ei religios este legată direct de prezenţa lui Dumnezeu.

De aici se desprinde caracterul de puritate, de curăţenie, de nelumesc al sărbătorii. Ţăranul Român are o altă atitudine interioară şi fizică în zile de sărbătoare în raport cu cele lucrătoare. Un ţăran din Ţara Bârsei venind în haine de lucru în sat din vârful unui deal unde îşi avea casa, cu toate că era un om de mare credinţă, nu voia să meargă la biserică îndreptăţind refuzul său în chipul următor: „nu e dat să intri murdar în biserică; Duminica omul cată să se cureţe“.

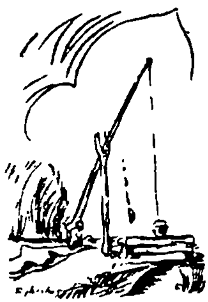
Sărbătoarea înseamnă pentru ţăranul Român o totală dăruire şi o sforţare continuă către un punct de înaltă ascensiune şi de regenerator contact. Sărbătoarea poate fi socotită o dăruire în timp a omului faţă de Dumnezeu, o lefătură cu absolutul a naturii sale căzute, un timp al îmbunătăţirii ei. Sărbătoarea reprezintă timpul creator prin excelenţă, când nu atât faptele mărunte rodesc, ci mai ales natura omului este îmbunătăţită.

După cum în legătură cu timpul negativ, cu timpul rău, apar interdicţiile, la fel în legătură cu sărbătoarea apar practicele positive, în genere cultul, care are scopul de a valorifica şi înălţa totul şi în primul rând natura umană.

Impărţirea în timp pozitiv şi negativ, fast şi nefast, distructiv şi creator, cu actele rituale respective, ne dovedeşte că timpul are puterile sale. Aceste distincţii privesc însă timpul activ pe un plan mai general. Dacă coborîm la fiece

act în parte în lumea concretă a momentelor, atunci suntem puşi în faţa a o seamă de alte puteri, care se întregrează firesc celor două de mai sus, dar sunt totodată specifice momentelor, pentru fiecare în parte.

Timpul activ este direct legat de timpul calitativ. La fiece însuşire corespunde o putere de a influenţa viaţa, deoarece însuşirile sunt active.

CARACTERELE TIMPULUI

1. Timp eterogen. — 2. Timp discontinuu. — 3. Timp ireversibil.

1. — Am văzut cum timpul ţăranului Român este deosebit de al nostru prin aceea că intervine noţiunea de calitate; este adică un timp calitativ.

De îndată ce momentele, datele, şi perioadele timpului sunt realităţi concrete, de îndată ce au însuşiri deosebite, se înţelege că timpul nu mai poate avea înfăţişarea a ceva unitar. Părţile mai mici sau mai mari ale timpului nu au un caracter de omogeneitate. Din aceste calităţi particulare şi diferenţiale ale timpului naşte firesc un caracter ce nu-l aflăm în timpul fizio-matematic. Ţăranul lucrează cu un timp eterogen; înfăţişările şi sensurile toate aci duc.

Calităţile zorilor sunt altele decât acelea ale amiezii „când soarele-i în creştet" sau decât calităţile ceasului oprit în miezul nopţii, „când e beznă". Seara când apare luna nouă oamenii se lovesc de câteva ori cu un fier pe frunte, asociind formule prin care cer tăria ferului. Acest moment legat de mersul astrelor are însuşire proprie deosebită de acelea ale altor momente, însuşire care îl face unic şi de sine stătător.

La fel se întâmplă dacă judecăm timpul în părţile sale mai mari. O săptămână poate să aibă 7 zile ca şi alta, dar această măsură nu poate face să fie omogenă şi de aceeaşi valoare. Dacă cea dintâi e săptămâna mare iar cea de a doua săptămâna luminată, ele sunt eterogene şi nimic nu le poate identifica. Totul depinde de cuprinsul ce îl are, de însuşirile proprii ale duratei concrete.

Timpul ţăranului Român privit în general este desigur eterogen. Dacă privim însă în deosebitele sale momente, un moment în raport cu altul, o dată sau o perioadă în raport cu alta, atunci el poate fi socotit eterogen şi omogen deodată; adică eterogen sau omogen după raporturile stabilite.

Să dăm câteva exemple: dacă în ceea ce priveşte o perioadă, cum ar fi bunăoară postul cel mare, există o calitate predominantă, o însuşire particulară legată de patimile Mântuitorului, zilele cuprinse aici, timpul celor şapte săptămâni, judecat în nota dominantă, este un timp omogen. Lăsatul secului deschide şi Invierea închide această perioadă, dând duratei cuprinsă între cele două date o unitate şi o calitate proprie. Judecată în ea însăşi, în calitatea sa specifică, perioada aceasta de timp este omogenă.

Lucrurile se schimbă însă dacă stabilim un raport între două perioade de timp cu calităţi deosebite; faptul însuşi că s'a sfârşit şi că altceva începe dă timpului o culoare deosebită. Insuşirile noi, altele decât cele trecute, odată apărute, aduc la viaţă şi un alt fel de timp. Aşa că cele două perioade despărţite printr'un sfârşit şi un început totodată sunt eterogene.

Se poate face aceeaşi exemplificare ca şi în cazul de mai sus.

In concluzie fiecare moment, fiecare dată, fiecare perioadă de timp sunt pentru ţăranul Român, adică în timpul reprezentat de el, omogene atunci când au aceleaşi calităţi şi eterogene când calităţile sunt deosebite. Timpul este în acest caz însemnat prin natura cuprinsului său, prin însuşirile proprii şi puterile ce le manifestă.

Acestea toate pentrucă punctele şi împărţirile timpului, pentrucă zilele şi săptămânile, sărbătorile şi lucrătoarele sunt realităţi vii, organisme, nu socoteli abstracte şi notaţiuni utile. Perioadele de timp legate de anume reprezentări, cu anume însuşiri specifice, nu pot suporta orice gând sau faptă; timpul concret şi calitativ înlătură ceea ce nu este convenabil şi cheamă ceea ce îi aparţine. Actele, aşa după cum am văzut în prima parte a lucrării noastre, rodesc sau nu rodesc prin afinităţile ce le au cu anume momente, date şi perioade ale timpului.

Felul cum apare timpul la ţăranul Român, diferenţiat colorat şi viu, ne îndreptăţesc să-l socotim ca având un caracter eterogen.

2. — Timpul în viziunea căruia trăieşte ţăranul Român nu are un caracter liniar și continuu ca cel măsurat matematic. Fiind alcătuit din unităţi organice şi eterogene, acest timp suferă din loc în loc de opriri marcate obişnuit de sărbători. Neexprimându-se prin mărimi, ci prin însuşiri particulare şi diferenţiale, timpul prezintă în cursul său rupturi sau date de diferenţiere. Acest lucru ne face să socotim timpul ţăranului Român ca fiind un t i m p d i s c o n t i n u u.

Să lămurim mai adânc ce înseamnă acesta. Deosebitele momente și date ale calendarului apar ca niște opriri în flu-

xul neîncetat al timpului. Aceste opriri, ele însăși realități concrete nu puncte, închid sau deschid o perioadă, o parte de timp.

Obiectiv, datele dintre părțile concrete ale timpului sunt legate sau poartă în ele o seamă de acte rituale prin care se efectuează două lucruri deodată: un sfârșit și un început. De aceea aceste date au fost numite în știința religiilor date critice [1]).

Aproape toate obiceiurile periodice, dela cele din seara Anului nou până la cele de la Mărțișor și Sf. Andrei inclusiv cele ale Paștelui și Crăciunului, pe lângă faptul că comemorează un sfânt sau o acțiune biblică, au și acest rol de a fixa anumite date de răscruce între părțile concrete, între duratele calitative ale timpului organizat și exprimat în calendar.

Dacă trecem dela formele obiective și judecăm lucrurile pe plan sufletesc, constatăm acelaș lucru. Reprezentările, emoțiile și tot ce pune în lucrare viața interioară a țăranului Român nu fac altceva decât să exprime această discontinuitate a timpului. Caracterul este simțit în întreaga fătpură fizică și morală a țăranului care ia măsuri și exprimă trecerea ca pe un fapt dintre cele mai profunde și cu consecințe mai mari.

Acolo unde timpul este trăit în durate concrete și active este firesc să apară momente și date care frâng cursul drept al timpului; îl frâng și-l prefac după unitățile în contact.

Dacă privim timpul în raport cu viața omului, găsim același caracter de discontinuitate cu date însemnate prin rostul

1) Vezi Hubert et Mauss: *Mélanges d'histoire des réligions*, pag. 197.

ce-l au în trecerea omului, date care închid și deschid deosebitele vârste. Viața omului este alcătuită din unități mai mari sau mai mici de timp, din cicluri de ani care încep și se sfârșesc cu sensul lor precis.

Practicile religioase și magice legate de trecerile deosebitelor vârste, așa numitele rituri de trecere, cum sunt cele dela naștere, botez, copilărie ,adolescență, nuntă, moarte, apar ca cele mai semnificative și interesante. Aceste practici, dat fiindcă ele marchează și fac trecerea între vârste ca stări de natură deosebită, dovedesc că și în raport cu mersul vieții omului timpul nu este ceva linear și continuu, ci ceva cu sensuri variate și discontinuu. Riturile de trecere ca să existe și să funcționeze presupun că se trece din ceva în altceva și că între aceste realități este o ruptură care necesită din această cauză un ritual special. Trecerea înseamnă și schimbare, momente de criză. De aceea trebue legat într'un fel. Reținem atât: viața omului este văzută prin prisma unui timp care poate avea unitate în sens organic, dar nu continuitate în sens mecanic.

Dacă ne întoarcem acum și privim perioadele de timp, așa cum se înfățișează ele în calendarul țăranului Român, vedem că în sânul lor se petrec o seamă de lucruri care exprimă o unitate și un sens propriu remarcabil. Faptul că o perioadă de timp are un început și un sfârșit și că între aceste două limite nu se mai întâmplă nimic, care să schimbe natura și sensul timpului, o face să prezinte o adevărată unitate.

De aici putem deduce că în sânul acestor unități timpul poate să aibă un caracter continuu. Nimic din ceea ce ar rupe cursul normal al timpului nu se petrece; nici o ruptură nu

se produce şi totul păstrează un singur sens, un calm adevărat.

Dacă o perioadă de timp este omogenă în ea însăşi, este şi continuă.

Din această unitate de gen şi de sens, din caracterul continuu al unei perioade, decurge o stare temporală de mare însemnătate. De obicei în conştiinţa ţăranului român ziua care deschide o perioadă este legată într'un anumel fel şi de toate datele ei; vrem să spunem adică: ceea ce urmează acestei zile de început capătă influenţe din ea. Insuşirile ei determină întreaga perioadă de timp.

Suntem în faţa aceleeaşi probleme tratată în primul capitol al lucrării, aceea a începutului; numai că aici o întâlnim pe un plan mai concret în legătură cu viaţa practică, nu cu filosofia vieţii.

Să vedem de exemplu ce însemnătate are Lunea în raport cu unitatea săptămânii. Orice începe ţăranul: să samene, să ţească, să ridice o casă, orice făptueşte el pentru o mai lungă durată, trebue pornit Lunea, pentrucă astfel ajunge totul la bun sfârşit. Ideea de început este legată de începutul săptămânii. De aceea ţăranul păzește Lunea cu mare grije; să nu se întâmple ceva rău, pentrucă îi va merge rău și în zilele următoare ale săptămânii. Orice lucru de temei îl porneşte Lunea: de aici se angajează restul timpului.

Lunea are o seamă de interdicţii în actele omului cu toate că este o zi bună, o zi creeatoare. Interdicţiile apar în legătură cu actele asupra cărora omul nu are certitudinea că se pot împlini; ceea ce omul nu are certitudinea că isbuteşte nu începe Lunea, deoarece în acest fel devin nerodnice și zilele următoare.

Să luăm un exemplu: împețitul. In mai toate ținuturile românești acest act este evitat Lunea, pentrucă dacă reușește e bine, dar el poate tot atât de lesne să nu reușească, și atunci îngreunează feciorului orice încercare de acest fel.

Lunea angajează întreaga săptămână în sensul celor pornite în această zi. In genere Lunea rămâne o zi însorită și rodnică pentru fapta omului.

In concluzie, timpul țăranului Român este discontinuu în general și continuu în sânul perioadelor.

3. — Dacă timpul țăranului român este un fenomen concret, dacă unitățile sale sunt organisme cu raportuli născute din însușirile lor specifice, se înțelege că aceste raporturi sunt necesare și deci fără putință de schimbat din afară în vre-un fel. Timpul țăranului român este ceva organic, ceva care funcționează într'un fel dictat de propria sa structură. Omul nu poate umbla cu un astfel de lucru crescut din viață, după voia lui. A încerca să-l prefaci, să-i stabilești noi raporturi, noi poziții relative nu este cu putință, pentrucă nu e cu putință să schimbi o realitate care are un caracter definitiv și revelat. Concepția mecanică, concepția matematică a timpului permite astfel de lucruri, pentrucă acest timp este dincolo de realitatea vie, este un instrument și o cale de organizare a vieții cu aplicații teoretice și practice.

Timpul ca fenomen religios și magic, așa cum îl trăește țăranul Român, este i r e v e r s i b i l. In sprijinul acestei afirmații ne stă reforma calendarului cu toate consecințele ei. Cele treispreze zile trecute mai devreme, fapt divers în lumea orașelor, au devenit la sate o problemă de viață și de moarte, o dramă. De ce? Pentrucă timpul țăranului Român

— concret şi organic — nu suportă schimbări de nici un fel, nu suportă schimbări întemeiate matematic; nu le suferă pentrucă el este ceva definitiv organizat ca orice realitate obiectivă ce aparţine naturii.

In viziunea de viaţa religioasă şi magică timpul fiind ceva dat, nu poate fi schimbat în nici un fel. Deosebitele momente şi date sunt prinse cu rădăcină într'un anume loc al desfăşurării timpului. A lua o sărbătoare şi a o trece cu 13 zile mai devreme este un lucru cu neputinţă de împlinit; este tot una cu a lua răsăritul şi a-l pune la apus.

„Cum să schimbi sărbătoarea când ea a rămas tot acolo", expresia atât de adâncă în simplitatea ei, argumentul cel mai obişnuit împotriva noului stil, arată cu prisosinţă neputinţa de a schimba timpul şi totodată caracterul său ireversibil.

Timpul ţăranului Român este ireversibil pentrucă este concret, pentrucă este dat obiectiv ca tot ceea ce vine dela Dumnezeu. O schimbare a datelor nu este cu putinţă decât formal; ţăranul Român crede că poţi schimba cel mult datele (adică cifrele), dar nu zilele şi sărbătorile (adică durata concretă) timpul propriu zis.

Timpul şi ordinea sa prestabilită sunt neschimbătoare.

ÎNCHEERE

I N C H E E R E

Timpul la ţăranul Român şi problema timpului.

Incercarea noastră a pornit dela o anumită realitate, aceea a satului românesc, ridicând o problemă esenţială în viaţa omului. Aşa cum am înfăţişat-o noi ea este specifică mentalităţii generale a satului.

Cu toate că expunerea noastră îşi are aceste isvoare, ea reprezintă, credem, o contribuţie ruptă din realitate în legătură cu problema timpului în general. Credem acest lucru pentrucă, oricât de pătrunşi am fi de datele şi spiritul ştiinţelor naturii, timpul aşa cum îl trăim noi zilnic are multe asemănări cu acela descris şi analizat aci.

Noi ştim despre timp un lucru: aceea ce ne-au spus ştiinţele fizico-matematice. Şi aceasta o putem afirma ca pe o funcţiune intelectuală. Dar credem că este necesar să ne întrebăm: ce este timpul pentru noi dincolo de funcţiunile intelectuale? Ce este în raport cu conştiinţa noastră de oameni? Nu auzim noi oare făcându-se zilnic aprecieri în legătură cu trecerea timpului? Nu experimentăm oare cu toţii diferen-

ţele temporale dela un moment la altul şi dela o dată la alta dincolo de măsurarea lor matematică?

Cunoaştem precis timpul fizic, timpul sideral și încercăm să-l aplicăm vieţii practice; nu isbutim însă să rămânem în el fără prezenţa unui timp legat de viaţa noastră interioară, de soarta omului. Cel mai mare matematician sau astronom nu credem să poată isbuti să trăiască timpul deslegat de orice sens şi valoare. Intrucât cineva este viu, trăeşte ca om, întruatât are şi experienţa timpului calitativ. Orice fiinţă omenească are experienţele sale interioare legate de viaţă, are schimbări şi treceri dela o stare la alta, urcuşuri şi coborîşuri, are un ritm sufletesc care îi aparţine.

Cu toate că timpul nostru, spre deosebire de al ţăranului, apare mai uniform, mai abstract şi mai desgolit de sensuri, nu e mai puţin adevărat că acest timp este asemănător aceluia pe care îl trăeşte ţăranul.

Pentru a vedea în ce fel e asemănător să luăm un exemplu: omul de ştiinţă nu mai trăeşte desigur comemorarea unui sfânt aşa cum o trăeşte ţăranul. Dar am voi să ştim ce este ziua eroilor pentru un astfel de om? Ce este 1 Mai pentru comunişti sau Anul nou pentru noi toţi? Comemorarea unui sfânt, desigur că nu, dar nici timp fizic, timpul constitutiv al ştiinţelor naturii.

In conştiinţa noastră de oameni pare să nu aibă loc timpul fizic, care are rosturile sale intelectuale, ci un timp asemănător, deşi nu echivalent, cu acela al ţăranului Român, adică un timp viu cu calităţi diferenţiale, un timp colorat şi plin de sens.

Chiar dacă din punct de vedere social deosebirea ar fi mai mare, pe planul experienţii interioare timpul nostru, timpul

trăit nu este de altă natură; ceea ce poate înşela sunt simbolurile.

Dar aceasta e o altă problemă care îşi merită deslegarea ei aparte. Ceea ce am vrut să notăm în această încheere a fost credinţa noastră mărturisită încă dela început că cercetarea timpului la ţăranul Român nu este lipsită de însemnătate pentru înţelegerea timpului în general. Lucrarea noastră a pornit din această credinţă.

CUPRINSUL

Pag.

PARTEA I

PARTEA II

„Bucovina“ I. E. Torouțiu, București

PREȚUL 70 LEI